

P. KUCBJAK.

ӨSKҮС УУЛ

OGIZ NOVOSIBIR 1935

P. КУСЬЯК.

ӨСКҮС-УУЛ

~~36912~~

~~ЖБ 33386
19 29 35 р.
VII~~

ОГ ИЗ
НОВОСИБИР
1935

*Bu vicik Ojrot-komso-
mольна meniң kynduym
bolъn.*

Avtor.

I.

Multыkтың тавазъ kenetijin ugulala, ojto сылыгалakta eer-ly voro at, yc сылга минip, bir de katar ystynen сығылбаган kiziniң сығылганън, Ursulдың arka keltegejinde сырген yyrly at-targa вагыр ajdarga mendependij, мантай verdi.

Өskys-uul ursulдың mees keltegejinde ak коо кыранды азыр сыреle, кеçimce көк тақтың ystyne-attың оң çаныпаң сы-ғылала, воында sanaa çok çada verdi...

Өskys-uulдың, бу ak çerde сығылганън, atkan kiziden ва-ка viler kizi çok.

Ursulдың suuzъ taştarga sogыльp agarda cakpънъ сыдыrap, тырген ermektenip тургандыj boldъ. Ondыjda volzo, Өskys-uul-дың мында сығылганън шу тавызыпаң vileri çok. Suudың ça-радында: топы-топы тытар, еңирдеgi сыварга, тorkодыj byrleri араaj-сөjө сыгыльp тургандыj, kyulep турдылар. Мынанда Өskys-uulдың сығылганън, ondoorъ çok boldъ.

Çaan saat volvodъ, ol тавыштардың oncoзын, ozo ваштар Өskys-uul, воы ugup aldъ. Ol тавыштар kulагына uc-ваш ugu-льp-ta turza, көгysten akkan kara-kyren кан, kurcangan kur-дың ystyne тыулып toktoj lo, kijgen вөс paltoзын өдур сыга bergenin, onдор volvoj çattъ.

— Bu men канajtкан ucun, een çerge kelip çatkan volotom?

Eki колъ-la çerge тajanъp, өгө туражың—deze, çajдың çаш өлөni өгө турарына çemelte volъp, voluzar argазъ çok, Өskys-uulдың колъның алдына тырылып kalган сылыпыр çatkандыj boldъ. Турган агаштарды, таштарды кыларды кемде tudala, толгор-толгор ijде салъp ijgendij, Өskys-uulдың көzине онду çольк-раj, кун teskeri ajлапыр турglady. Onojdo ok кырдан азыр враат-кан кун, кырдъ ашраj, ojto kajra kelip тургандыj boldъ.

Bu çerge kajdan kelgenin, nenin ucun мында çatкань, çartтар vilip alarga, көгysten агьр турган кanga sanaазь endelip, кьзыл-кырең сьражь варьнкьжланьр, алдыңдагы erdin keze तिште-
nip, шылызынун көзинди, tazrak sur көзи ol-lo ajланьр турган
агаş, таşтарды, тууларды çаньс çerge toktodorgo: „volor ajланьга“
dep ajdarga турала, nenin-de kereginde ajtpaj toktoj verdi.

Kenetijin ak сууру сьражлу Elik-ваş, çargak тоньн veldes-
tenip алган, eliktin вазьндыж куу-сууру çyзи, tam kugara ver-
gen, мыльтыгьн өгө көдыреle, Öskys-uuldьн төзине cikkelep tut-
кань көзине çart-la көрынерде, korkugan воьнса:

— Акыг, Elik-ваş, адапньн берген алыть вар-ва, enen-
ниң берген eskizi var-ва, nenin ucun meni адарга турун?

Ajsa volzo, ajtkаньмды ugup атрас volor-vo-dep кьж-
гырала... воьн араj çokтоньр, neni-de воьнда çаршыньр калган
volzo, tudup аларга тургандьж, коьлнаң ala кьракаланьр, ачык-
тар көрүп çатказын, төзінде kаданган „KIM“ темдегине коş-
toj вөс pal'tонь кара кырең суу surkurap өдүр, çerge tamсылар
тургань çань-la көскө көрунди...

— Kulugur sen! Meniң тыньма çetken турун, aa!.. Nenin
ucun өлтырдин?... Ne çаманьм çetirdim men see?... Öskys-uul-
дың suraktu кьжгыларьна kelip турган кару çok, een кара çer
voldь...

Bu өjdө Öskys-uuldьн соокьрланьр çаткан sagьзына kir-
geni,-vu кьзыл „KIM“ темдекти берген kизинин ajtkан söзи,: Sen
vugyngi куннең ala partijanьн solьнтьзы—komsomol voldьн. Bu
seniң төзине kадар çаткан „KIM“ темdek канду-sогьштын
ortozьнаң vytken темdek. Мыньн адьна volьр işmekci-kres-
tjan ulustardьн çiit өskuryмдериниң taldamаларь тыньн-çазьн
bergen. Оньн ucun sen, канса çьлга vатракка өскөн воьн,
vu „KIM“ темдекти төзине kаданьр çyr, vaj kulaktar-la, sovet-
тиң өштылерине kajрал вервеj, tartьзыр çyr“ dep ajtkань.

Bu өjdө ol söstiң сьньна тавьşканьн çart ондодь. Воьн-
ньн кьжгырган кьжгызы, volьзы çok volгоньн vilip алды. Anda-
da çok, Elik-ваşтын аткан keregin çartтар, vilip volвоj çattь.

Okтын tijgen çerин таар, кан агьспай вектер tanарга, pal'-
toзын tyрген-le cecerге eki өmyрден tudala, eki ваşка аca tar-
tarda, belineң kизи tutkандьж, pal'tozь kajra varvaj тура verdi.
Baza-la ондоньр тургазын belinde курцанган курь vozotpoj
турган emtir.

Çаан uдавады Курдың ucь kolго kirdi, çаньс-la uujt edip
калган тавьзы uguldь, көк вөстөң edingen курь tal-kavorto сь-
ньна сьгара çьртьла verdi.

Əskys-uul sagъъзъ kiriş-cъgъş-ta volzo, okъn ordъn çava tudup, kara çanъs Elik-vaş, neniң ucun atkanъn bilip alarga sanaazъ algastanъp, voјъ ɵɵ turup volvoj korodop:

— Men see kandъj çamanъm çetirgen ucun, sen attъn? Bajlarga sende çalъ volgon, men-de kul volgom, çarъm kur-saktъ sen-de icken, mende ickem, kajttъn?!

Kъjgъrgan kъjgъzъ uraak çerge ugulvadъ, şylyzinniң kɵ-zindij tazrak sur kɵzi vozorъp, kandala verdi. Tъnъzъ turgender, suuzar turganъn çart bilindi.

Kɵksinde ermektenip-te turza ɵɵ turup, sala verer argazъ çok, çer vastra çer ajlanъp turgandъj volda.

— Акъr, ol Elik-vaş meni neniң ucun attъ-na? Ozodo kicy vologъvъsta, men onъ bir katar sokon edim, onъn ɵcin al-dъ emeş-pe?

Ol sagъşka kirerde, çanъ-la korgolçъn okъn koronъna cъ-daşraj ьzъrъgъnъp, tъnzъp turgan cъrajъ—kenetijin çarъj verdi. Bir kezeke vazъn çava tudunup, kicy tuzundagъ çyrymin sanazъ vedrej vererde, okъn tijgen çeriniң sъzъ kirelene vergendij volda.

Bir minu ta ɵtrɵdi, vajlar-la tartъzъp, ucuna çetpej artkanъ sagъzъna kirerde:

— Çok, ol emes! Ol kulugur, meni ɵskɵ kerekke ɵştɵgɵn volor. Çart-la vajlardъn sɵzine kirgen! Onon vaşka meniң oo çetirgen çamanъm var emes...

Ermekterin ucuna cъgara ajdъp volvoj, sanazъ algastanъp, cъrajъ ojto ьzъrъgъnъp, kɵzi cookъrlana verdi.

Çajgъ kyp, kъrdan kuyp kuş çok vodoldu azъp, Ursuldъn mees keltegeiniң kɵlɵtkɵzi-le Əskys-uuldъ araaj çaar ijgendij kъrdъn agъ çanъna aza verdi. Ursuldъn suuzъ enir kɵlɵtkɵzi-le kozo taştarga sogъlp, sakpъnъ tam çaandar, Kadъnnъn suuzъna, Əskys-uuldъn mъnda çatkanъn, çedip ajdarga mender turgandъj, cъdъrap agъp çattъ. Suu çaradъnda: toңы-toңы tьtar tyndegi sooko toңbosko turgandъj, torko vuryн kъmъj tartъnъp, vɵkɵjɵ bergen turdъlar.

Əskys-uul deze, okъn tijgen ordъn, kurdъn çьrtъgъ-la çava tudup alarda, kɵksinen agъp turgan kan, kurga tutъrar aajъ çok, kurdan ɵdyp, veş savardъn ortozъnan mɵlyrep cъgъp, çaş ɵlɵnniң ystyne tamcъlar, kɵk çalvъraktardъ kъzъl-cookъr edip, vidup turdъ.

Əskys-uul syrekej suuzadъ; tili-le erdin çalap, cъktap çattъ; kɵzi ajlanъzъp, kъzъl kyren cъrajъ kugara verdi.

— Kanaјъp bir kizi kelves volda vogo? Meni kanaјъp

tyryge тьнан ајгьр алвас вольдъ? Çok, ne-de volzo, alvadanьр ајлга çetpegence, çadarь toktozьн, vajlardь sygyndirerge volvos! Tejle, eгe turup, køndyre vazьр sala vererge sanangan војьнса, vazь ајланьр, oјto çerge çьгьldь.

— Çe kanajdar! Men eştylek kolьnan eлup-te çatkan volzom, meniң ordьma turup cьgar komsomoldor kep! Onсовьсть vajlar kьгьр volvos!—dep, kьjгьrgan војьнса, vazь араaj çer çaar çавьзар, sanaazьnda artkanь: neniң kereginde Elik-vaştьн atkanьн vilip alarga turganь voldь.

Bozom kirip, tьnnьн karanьjь Eškys-uulga араaj eнeлep, çuuktар çавьла verdi. Çajдьн çuzin-çуур kuşkacaktарь, војь војлогь-la yндеzip, tьneer çerine çuulьзьр turdьlar. Eлenniң çalьbraгьnda oturgan apсандар, cala kөзуyn ynile Eškys-uulдьн çаньnda cөje-cөje cakьrazьр turdьlar.

Eškys-uul anajda-ok cineezi cьгьр, talьmzьrap çada verdi.

II.

Eškys-uulдьн adazь Kьрсак, çazь kicyden ala çoktuuga eškөн, vajlarga mal kavьгьр, ceden,-kazagan tudup, odьньн kezip, eлenniң edip çyreten.

Ol vudyrgen iştlerinin ucun vajlardan alatan çalь: icip çigeninenң artkan—kuruttьн, vьştaktьн oodьгь, eлgen maldьн, ol emeze ara cьkan maldьн, uјдьн valazьньн edi. Baza kezikte alatanь: vajlardьн valdarь va, aјla oo çyrgen çalьларь-va, maj-cьјta kijip salgan eдyк, elede kijip salgan ton, terge cirip kalgan camcalar volgon.

Kьрсак onдьј nemelerdi таар alganda, enir kirgelekte, aјьnda çаньс valazь—Eškys-uulga—„tapkan çeөгөн“ kursaktарьн ekelip verege, mendep kelip çadatan.

Eškys-uul deze, camcazь kindiginin odozьnanң çьrtьльр kalgan, kьп aza vererde, sooksьньр, ezike koştој, adazьньн vaja erten bargan çolьн şьgalар, açьктар: „adam neni ekelip vervej“—dep oturatan.

Kьрсактьн ак voro adь, kacanda војьньн eјin çaspas, bozom kirip vraatkanda Şiveeniң oozьnda kazajьр kөгьneten volgon.

— Adam kelip çat!—dep kьjгьrala, Eškys-uul adazьna udura çygyrgende, ici cьgara çьrtьльр kalgan camcazь—ezinge kajra sokтьгьр, kanattu neme oşkoş çajьльр, keldeten volgon. Kьрсак valazьньн kelip çatkanьн kөгьndeke, kuruna tyup алган kuruttьн, vьştaktьн oodьгьн, ol emeze volcoktop алган talkanьн cecip, veleter kleedetен.

Eškys-uul adazьna udra çedeke, adьньн vazьн kөгьј alganda

ak voro at eki kulagьn kьzьnьp, acьnьp turgandьj, eki kьzi deze Өskys-uulga karuuzьp turgandьj, kьryneten volgon.

Өskys-uul adazьnьn kьlnan vьštaktьn sьnьgьn algandala, ermek kuucьnь kьptьp, sygunenine voьn bir kanca Һaana-ganga vodop turar volgon. Ne-le ukan kьrgьnin, tьnьҺ aьnvaј, kuucьndap turatan.

Ertende adazь, kecegi vajlardan algan kursaktьn oodьgьna, kijimniң eskizine volьp, vaza-la išteerge barganda:

— Adam, vugyn neni ekelerin? Kurut, talkan ekelerin-ve?— dep, Өskys-uul, adazьnьn kijninen aь, eki kьzine ҺaҺ molty-ger, kьrup, artьp kalatan volgon.

Өskys-uuldьn Һyrymi, Ursuldьn icinde, Һiveenin oozьnda— onojdo vaštalgan.

Altaj Һerine Һuu cak volordo, Өskys-uul segis ҺaҺtu volgon. Adazь Kьpcak vajlardьn ezigine Һazьna ištegen. Ol vajlardan kacьp, Cujdьn icin eгө varьp Һatkan, ol vajlardьn sөzine kirip kozo vararga Һьjdьnarda, Өskys-uul ьjlap turup, adazьnьn sanaazьn valazьna karuzьdьp, ijvej artьpьp algan.

SogьҺ-tartьҺtu Һьldarda, Kьpcak ҺaҺьs valazьn ak voro adьna uҺkaҺtьpьp aьp, aьldar ortozьna Һortьp, Һyryp azragan.

Kьzьl partizandar Һiveege kelgende, Kьpcaktan:

— „Aktardьn kacьkьndarь kajda Һazьngadьj, olordь kandьj ulustar azragadьj, vajlar malьn kajda suktь, voјlorь kajda vardьlar?“— dep surajtandar.

Kьpcak eгөgьn, kanca vilerin, oncozьn Һazar ajdьp vereten. Partizan volьp sala vererge sananzada, ҺaҺьs uulьn artьzьp salar Һeri Һok—sanaarkap Һyreten, ikinci keltegeinen, voјnьn neme onдовos karauьjnan, onдонвој Һyreten.

Һuu kьndykeeli eki Һьl volo verdi. Өskys-uul on ҺaҺka Һetken. Һuulu, sogьҺtu Һьldarda altaj Һerinde tif degen ooru Һajьlgan. Ol ooriga Kьpcak eгөgьn oorugan.

Adazь oorup, Һadьp kojordo, Өskys-uul aьldardan suranьp, bir kicinекten adazьna kursak taap, ekelip turgan, Һe adazь kursaktь kьp Һip volvoj turarda, Өskys-uul, voј-da Һiir kyyni Һok, adazьnьn Һazьlagьn sakьp oturar volgon. Bu-la eјdөң ala Өskys-uul adazьnьn eskide ajdьp oturatan sөzin: „Sen Һaanap kelzen, adandь azraarьn-va, valam?“—dep ajdatanьn, emdi sa-гьҺka aьndь.

— Men vajla Һaanagan turum, adama aьldardan kursak surap ekelip turgamda!—dep voјьnda sananьp oturatan.

Kьpcak ҺaҺьs valazьn er Һetire azrap volvodь. Tif ooru

çender, kara vazьra çetti. Çanьs valazь, — Өskys-uulдь — çanьs-kaandьra artьzьp salдь.

Emdi enir kirgende, Şiveenin agьnda kazajьp көryner — ak voro attu adazь Kьpcak çok volьp kaldь...

Өskys-uul yc çaştuda eneden, on çaştuda adadan, өskys artьp kaldь. Adazь Kьpcakтьң ak voro adьң eertep volvos-to volzo, ne-le ep-argala eertep alьp, ajьldar ortozьna çorto verdi.

Adazьньң ajдьp çyreten sözin sagьznaң cьgarvaj çyrди: „Kijis cөjiler, kizi өзөг“ деп, — „men өзөг vologьтva“ — деп kyn тоozьna sananьp çyrди.

Uzaak çyгyp volvodь.

Bөkyş деп vaj: „senin adan mee alьmdu kizi edi, senin төлөг argaң var-va? Çok volzo, ak voro adьңдь, men, alar turum „balam?“ dedi.

Андьj sakьvagan surakka, Өskys-uul ajdar karuuzьp, vacyт ystьne taraj, ermek ajдьp volvoj çyrди. Воjьnda çanьs sagьş voldь: „adamньң encily adьң kemge-de volzo, verbezim“ деп. Андьjda volzo ak voro adьң көrgөндө, ici korodop: „seni menen Bөkyş vaj ajгьp alarga çat, vilip çadьң-va, çok-po?“ деп çal kujrugьп cьjmap çyrди. „Çer vileten volzom kajdat, Bөkyş-ten kacьp sala vergej edim“ деп, воjьnda korodop sananьp çyrди.

Тьң uzaak çyгyp volvodь, ak voro attan Өskys-uul ajгьldь. Karu çakşь adazь Kьpcak severlep minip çyreten adьң, vөery көsty Bөkyş vaj minip çyгer voldь.

Arga çok çoju artьp kaldь. Ak voro adьnaң ajгьльp volvoj, kyn тоozьna Bөkyştin ajьna orolo verdi.

— Sen viske çeen kizi emejin, vala volьp çyr, çaanaganca çyrzen, varкьңдь verele, yzeri encindi ajгьp vereribis — деп, Bөkyş vaj Өskys-uulдь eptep, sөstөp turдь.

Barar çer çok, Өskys-uul Bөkyş vajga çyгer voldь. Андьjda volzo, ak voro adь-la eky katap kozo çyгerge arga çok voldь. Ak voro attьң ordьna, — agaş tajak voldь, çajga-kьşka kojlor-дьң sarzu çьдьп çьtap, vazьp çyrди.

Syrekej-de uzak volvodь, adazь Kьpcakтьң şьralagan şьra-zьп көрө verdi. Cьk degende, ijt vodoldu, kir, degende-kul vodoldu çyrди. Çajgь kynnin azarьп sakьp, saarzulu cegennen icerge karamтьгьp çyrди, Tьп volgondo — as ujktap, тыş volgondo — as амьrap çyгer, кьjьңdu çyгym vaştaldь.

Kөp çьldar өtrөdi, Sovet vaşkaruu, yrelgen-cacьlgan çur-тьп cьjradьp, proletar diktaturazьп vaj kulaktarga virьj tudup ijdi. Çurt ortodo vatrak-çoktuulardь, vajlar kolьnan ajгьp alar cьңдьк uyredyzi çajьldь.

Altaj icinde, kanca kackъndar kelip, Къзы ceryge, Къзы partizandarga kirdiler. Bir kancaзын tudup aldy. Bir kancaзын војьның җастразын билинип, ак санаазыла kelip kirdi, vaza bir kancaзын varar җери җок volordo, mekelenip, җовош ulustar volup kirdiler, sovetti icinen җacarga symelenip sanandyлар.

Оноң арь vol'ševikterdin yuredyzi altaj icinde, kanca karanuj ковъ-җикке, atkan okton, ajtkan sөstөң tyrgen җайыла verdi.

Ozodo vajlar ezigine кыjnалыр өskөндөrdin санаазын җагъdar yuredy vaštaldы.

Ol җар—yuredyler Öskys-uulдын kulagына vaza uguldy. Öskys-uulдын kulagына ugulgan sөstөр sagызынаң cыkрас voldы. Ancadala „vajlar kоlyнда җyrgen vatraktardы vuucaшту җyrgyzyp, vatraktың җалың төлөвөј турган vajlardы, karuuna turguzar“ degen sөstөrdi, syrekej kiceep ugup җyrdi.

Bu-la өjdөң арь Öskys-uul, җымзaj vajдын sөzin, тың syrekej kiceep, ukpaska sanana verdi.

Bir katar, җiit өskymderdin җуunь voldы. Ol җуunьның җагъ Öskys-uulga vaza җediшкен. Öskys-uul kavьгьр җyrgen malың taštар vararga korkup, eki katar җortыp braadala, ojto toktop, ycyncide-le vek sanаныр, җуunga kelgen.

Öskys-uul ulaj-telej yc, төрт vajga җyрerde, ol vajlardың җakaruuзын bir-de katar vuspagan edi, ең-le vaštар војьның sagызына salдыргань бу voldы.

Ol җуунда ajmaktan kelgen kizi, җала kicy sөөкty, өtkyn ermekty, җodraadыј tegerik kara көsty kizi voldы.

Оның ajдыр турган куucынь, kurc malta-la җымзак төш агаш kezip тургандыј, onco ulustyң kulagына vadалыр турды. Öskys-uul onдыј epty ermekti vaštар-la ugup oturgаны бу voldы; санаазында bir-de sөsti kulagынаң кыја vozodor кyynи җок voldы.

Ol kizi војьның dokladының artucuda ajtkаны тындыј voldы:

— Nөkөрлөр, бу өtkөн grazdanskij җуунда җiit өskymder—komsomol volыp, vol'ševik partijaga, Къзы ceryge volызын көр җetirdiler. Emdi-de olордын partijaga, Sovet vaškaruuga җetireten volызы syrekej көр. Komsomol—partijanың solьнтызы. Olордын vudyрer keregi ulu. Оның usun бу җуунда oturgan aktu kycile җatkandardың җiit өskymderin komsomolgo cидdiriger, dep surap turum—dedi.

Војь deze. ondo oturgan ulustardың oncoзын ajlandыра шиндеp, көрүp keldi. Öskys-uulды көрөлө, көзи iline vergen nemedij, uzakka шиндеp, көрүp турды. Öskys-uul deze: „emdi

meni doklad ajt"—dep ajdarga turgan bolvozьn dep, sanangan vojьnca, araaj—tuura kere verdi.

— Çe, nekерler, kem kizi komsomolgo cijdirer kyuni var volzo ajdьgar, men cijerim?—dep doklad ajtkan kizi suradь. On-colorь oostorьna suu uurtanьr algandьj, vojь-vojlorьna keze açьktazьr oturdьlar.

Əskys-uul çyzyn ojto araaj, doklad ajtkan kizi çaar, virьjla keze keryp oturdь. Tegin tьştьnan керzө „Komsomolgo meni cijiger“ dep ajdarga oturgan nemedij, neninde kereginde oozь aсььr, sөs ajdьr volvoj, çyregi sogььr oturdь.

Komsomolgo көр ulurtar cijdirbedi. Ус, төрт-le kizi cijirdi Əskys-uul olor-lo kozo cijdirterge kanca-la sananьr, oozьnan sөs сьgarьr volvoj, tili vьktele bergendij boldь.

Bygyn Əskys-uuldьn tьңьda korkup turganь—komsomolgo kirgenin, Çьmzaj viler volzo, erten-le сьgara syrup ijer volor dep, cala erenistelip, vojьnьn erenis sanaazь, vojьna uur çyktij vodolьr turdь.

Çuun vozodь.

Ulustar өрө turup, tarkap çandьlar. Əskys-uul vaja-la kelgen vojьnca çurt sovettin karauj ezik çaar toolьgьna çөлөнө oturgan ol çerinen өрө turbadь.

Onco ulustar ezikten сьkan soondo, Əskys-uul өрө turala, kerilip, ezikten сьgar kyuni çok, eziktin tutkazьn oң kolь-la tudьr, stoldo şilizi çok kicinek, ьştalьr kalgan lampanьn çanьnda oturgan, ajmaktan kelgen kizini keze keryp, көzi mөltirep turdь. „Meni komsomolgo cijiger“ dep tamagьnan veri ijde salьr, Əskys-uul deze oozьn өcөzip acraj turgandьj boldь.

— Sen kandьj-kandьj surak surazarga turgan volzon, ne suravaj, erenistelip turun? dep ajmaktьn kelgen kizi suradь.

— Surak-ta çok-lo, vir-le çanьs slerge ajtkadьj sөzim var, onь ajdьnьr volvoj turum.

— Ajdьnьr volvos, sen kajtkan, kьs kizi oşkoş, kandьj ujalcaan kizi edin?—komsomol jacejkanьn katсьzь Sanja, tizi kazajьr, katкьrьr oturdь.

Əskys-uul kьs volbosko sanangandьj, eziktin tutkazьn salьr ijede, stoldьn çanьna çuuktaj vazьr kelele, vir katar ojto kajra ezik çaar көrөлө, ajttь:

— Menin komsomolgo kirer kyunim var, kara çanьs menin komsomol volgonьmdь, vir-de kizi vilbes edip, çyryp volgojom-na?

Ajdarьn ajdala, kacan-da ajtpas ucurlu sөzin ajdьr ijgen

neme сълар, argazып tapaj kalgan erdi, tartыльзър турган neme ciler, кьймьктаньр турдъ.

Ajmaktan kelgen kizi oturgan çerinenç өгө өндөјip турала, Oskys-uulga kольн sunьр кьјгьрган ajastu ajttь:

— Çe, sen vugyngi kynenç ala partijanьн solьntьzь vol-dьн. Sen voьна çaan çyk альнр турuң. Komsomol seni, ka-can-da volzo, çarьk çolgo сьгарар. Komsomol volогьнаң kor-ku-ва, ulustar vilzede, korkor neme çok. Onoң çaltan-ва, komsomol çazьttu neme emes.

Өskys-uul bir kezeke takta çaar, açьktap uncukpaj, ajda-tan sөzin çerden vedrep turgandьj vodoldu turdъ. Kольн ajmaktan kelgen kiziniң kольнаң cupca tartьp alarga турала, toktodъ.

Vazьн араaj өгө көdirele ajttь:

— Komsomol volгоньмдъ өskө ulustar uksada aldьrvas, çaньs Çьmzaj vajga-la ugulvajtan volzo, çakşь volor edi.

— Sen, nekөр, Çьmzajdan bir de emeş koruk-ра, Çьmzaj seni кьstagadьj volzo, bis seniң adaanьндъ альр, oncovьs tu-rup сьгарьвьs. Emdi ozogь çaң emes, vajlarga kul volьp çy-reteni çok. Bajlar kurcugadьj volzo, seniң kanca çьl çovogon kycyndi çaja tartьp alarьвьs. Seniң adaanьна turar ulus көр, sen çaньs emezin.

Өskys-uul bir kezeke yп çok турала, ajttь:

— Çe, ajdarda meni komsomolgo cijeger. Voьь neni ajtkanьн vilbeј kaldъ. Ediniң soogь çajьla verdi. Bir minutka tavьş çok nemedij, şьp-şьп volo verdi.

Ajmaktan kelgen kizi, voььньң төzinde, ottu kos oşkoş, surkurap turgan „KIM“ temdegin ajrьp alala, Өskys-uulga verip ajttь:

— Men see çaan ucurlu temdek verip turum. Bu кьзы „KIM“ temdekti aktu kyc-le çatkandardьң çiiт өskyrymderi ot kalaptu sogьştьң ortozьнаң çuular алган. Kөгyp турunва? Өnide-kan кьзы! Ajdarda sen, kanca çьlga vajarga kul vol-gon kizi, bu kan кьзы temdekti төzine тапньр çyr. Komsomol, partija kandьjla çakьlta verze, кьja vaspaj, vudyrip çyr. Өlөг тьпьндъ, өзөг çazьндъ кьskanва,—dedi.

Өskys-uul katar ermek ajdьp volvoj, tezine „KIM“ temdekti kadadala, eki көzi mөltireј bergен турдъ. Çaньs-la sananьp тургань, bu кьзы temdekti bergен kiziniң adьн угьp alarga kyyni var boldъ.

Ajmaktan kelgen kizini sur көzin-le açьktap турала, sagьška kirbegen surak suradъ:

— Slerdin adьgar, кем, өвөкөгөр кандь? Кандь-да volzo, мен билерге турум?..

Ajmaktan kelgen kizinin сыраь kenetijin çarьj bergendij boldь.

— Menin adьm Altajak, səөгim Mundus edi. Bygynnen arь bis eky tegin-de kyn tooьna tuьtazar volbojavьs—dep, ajmaktan kelgen kizi çazar ajdьp verdi.

Çakьylazьp alala, Əskys-uul çurt sovetten сыгьp atandь.

* * *

Çajgь taң uraakta kazajьp keltir. Ursuldьn сыварь, taң atkalakta, Kadьnga tyze vererge turgandьj, kirkirede sogьp turdь. Ol сыvarga udra, Əskys-uul төzindegi „KIM“ temdegin katar-katar, açьktar көгүp, көzine vьtpej turgandьj, kolь-la tudup, çortьp vraadat.

Андьjda volzo, Əskys-uul, Сыmzaj vajga kanajьp көгүnerin, kajkar vraatь.

Əskys-uul Сыmzajdьn көzine көгүnerinenə korkup, bir kanca konoko azьk çok malьn kavьgьp çyrди.

Onoң uzaak çygerge volvodь, ne-de volzo, vek sanapьp, төzinde „KIM“ temdegin cecip salala, Сыmzajga varьp, azьk suraarga sanandь. Çe, „KIM“ temdekti cecerge kolь varьp vadь. „Senin adaanьna turar ulustar көp“ dep, vi temdekti bergen kizinin ajtkanь sagьška kirdi.

— Ne volzo, ol volzьn, anajda-la varar—dep, atanьp çortьp ijdi.

Сымzajga tuьtaarьnan çyregi korkup, varar kuyni çok-to volzo, mingen adь—Сымzajdьn ajьna çetirip keldi.

Сымzaj төрдө, ak шirdektin ystynde кьjьn çadьgь, eki көzi-le Əskys-uuldь, өtkyre көгүp ijgedij boldь.

Çer oьjla bervezin dep turgandьj, Əskys-uul araaj cөгөdөp oturdь.

— Sen, maldь taьtar, vaш vilinip, төzine temdek kadanьp, төnmegine vicik cijdirip çyrgen volzon, çardьnda kijgen tonьndь, buduңda kijgen өdygyndi cecele, menin ezigimnen ke-deeri var!—dep, kizizejle Сыmzaj çatkan çerinen өrө turup keldi.

Əskys-uul eskidegi ciler, elep kalgan vөrkyn alьp, kolьgьna kastar, vөkcөjө cөгөdөp, oturar kuyni çok boldь, araaj өrө turala, ezik çaar bir altam vazьp çyrele, ajttь:

— Men emdi, see vazьrvajьn dep turum. Syrekej kursur volzon ajmakta Altajak dep kizi var, oo varьp uguzagtьvьs.

Өskys-uulдың айтқан қаруузы, Қымзайдың кулагына іjnele kadagанды boldь.

— Sen ijt, kuranь kucyk! Mee udra sös ajdar ucırғын kajdan cыkan?—Bastra војь, suuga sokтығыр турган тaldы kalты razыр, картың оозында çatkan kol мытығын турген kelip aldь. Sanaazynda Өskys-uulды ollo çerden өtkyre atsa, makazy канвагады boldь.

Өskys-uul араaj vazыр kelip, cakьdan adьн cecеле, minip, arь көгүр, çortыр ijdі. Қымзайдың айдыр турган sözi kulagьна çetpej турганды boldь.

— Atты tašta, tijdim!—dep, Қымзай yc katar кыгьрала, neme volbosto, kol мытыкты eki katar өгө көдүгүр, adarga шыгаaj tudala, mazь vazarga kolь вагыпвады.

— Мындын nemeni кем көргөн, кем ukan? Сырганçактың vijdi vaška cыkanь бу турu!—Қымзайдың өкpөzi көксине vadьçpaj турганды boldь. Oturup volвоj, kereni айдың eziginen kirip, cыгыр vazыр турды.

Kenetijin ters salkың kelerde, kereni айдың тындыгинең бы көпкөгө sogьды.

— Salkыңында ыразь kuulgan турu ijne.—Қымзай ышка кыçuıгыр, көzi kandalыр турды.

Бу kynen ala Өskys-uul vajlardьн ezigin taštady. Komsomoldьн канды-la çakьltazyң, кыjalta çok, vydyrer boldь.

Кыskarta айтказың, Өskys-uulдың өдүр kelgen çolь мынды болгон edi.

III.

„Sezikty kizi sekiret“ dep altaj ulusta kep sös var. Өskys-uul ajmakka вагыр kelele, komsomoldьн çazyttu çuıпың өtkyрген, ol çuında vajlardьн vicike cijdirbej, tajgada sukan, mekelep, çurt uluska-da tarkatkan maldарың таар, ol vajlardь syrekej katu viruзына тургузар“—dep çөр vyтkenin, Қымзай, vaj ugala, ajakka urup алган çагың icip volвоj, айлың icine suu kirip kelgendij, oturup cьdaçpaj, ak kijis айлына kirip, cыгыр, vazыр турды.

— Menin maldарымың çajlap турган teveezin, Өskys-uul onco viler. Ol vaštap vedregen soonдо, тыңду neme artьvas, oncoзың таар алар турu. Ol tušta menin argam ne volor? Oostu-la ulustar oncoзы „Қымзай малың çazyғыр sukan dep“ айдьзар турь.

Војыңың маңзаарь турганына, ala көндөлөн terlep, eki kulagьың kijin çаныңса kara kirly ter, balkaštu suu агыр kelgendij, çoldolыр турды.

— Ылтыр çирме кирелу аттарды çоктулардын комитедине сыйлар берерге туралар, не токтодым волвогой? Ол аттарды берген волзом, советке выдымцилу кизи волор едим, бир-де неме мее, сьдаवास еди. Арајла çaskan, сондогон...

Кеерени ајлдын езигинен, ненин керегинде кирип, сьгьр тургань, војь ондор тургань çок. Тегин аајь: „мен езиктен сьгarga, кирерге вилерим ве, çок-ро?“—деп сененип тургандь boldь.

— Отуруп неме волвос, кандь бир аргань ведреп, ол Өс. кыс-уулдын izin, көк өлөнө вaспas едip, вaјлар мальн ведреves едip çogoltrogonco, отурагь toktoзьн...

Bir kezeke çаньs çerge turup, çalbak çyzin сьјманьр, сананьр турды. Neni сананьр турганьн ајтпазaда, тьштьнаң ile көрyнyр турды: „Өскыс-уулды канajдала ертеp, тајгадан малдарды таpкалакта, çogolтыр salatan волвогой?“—деп санаркар тургань онды boldь.

Kenetijin, вооро өткөн çаста,—Elik-ваş бир кicy сaј surap çyрerде:—„Sen Elik-ваş, ол Өскыс-уулдын izin çogolto çalmap волгојnon?“—деп suraganь sagьška кирди.

— Eреp salгань—soјorgo çакшь, ермектеzip salгань—vydyrерге çакшь! Tutkancala Elik-ваşка varar.

Eki vudy çerge tijvej тургандь boldь. Eki көzynin tyvunde meke symezi çygyrizip, Çьmзaj tokтодыньр волвој vardь.

Kara сарь адын еертеp, кара тазуурда аракьзын канçагалар, кара тorko тоньнын edegin eki çodoзьна orolтыр, Elik-ваштьн ајлн көстөp, çyгyр ijди.

Çajгь izy ајдын кyни, çаş vulutka кьрсьр, өткyн сальр турды. Çьmзajдын çalbak маңајьна izy кyн çава сальрда, çазьл torko вөркyниң алдынаң теpи çoldоньр агьр, вазьна тургузыр алган ајакта суузь сaјвальр тургандь, çортьр враать.

Kara сарь аттын, төрт тyјгагьнын алдынаң, кuu тоозьн вуркyраp, кyн-кyş çок, көк өлөнниң yстыне çaјьльр, çajгь cecектерди вyркеp çатть.

Kara сарь ат, тумсьгьна сьмьldar кирерде, тың-тың ваşкьгьр, вазьн кекip враадат.

— Kajran кара-сарь адым, çогьгьтнынь ьгьсту волорьн сезip вьşкьрдын-та, коомој волорьн сестинь?-деп, Çьmзaj.војьнда ермектенip, адынньн тiskinin араaj-араaj silke тартьр, мендеген ајасту çортьр враатть.

Oduс çaška çetкence, Çьmзaj тьнајьр тың keze сананваган волгон. Çьmзajдын мальн бир-де кизи тооловогон, војьн бир-де кизи çамандар адын адаваган.

— Kojlor çokto, kodьrlu ecki mal voldь,—tegen biryuzi, kaanь çokto, ethodin ciuna turvas nemeler, vij volgonь vi turu... Asьngan vojьnca, kara sarь adьn tьn kamcьlar ijgenin, ondonvoj kaldь.

Elik-vaştьn, sarь kəştьkty, kara kuranь ijdicegi, booro caskьda, bir katar tynde ajьldьn cаньna vөory kelerde, kanajьp kujrugьn ajra minele, ajrь tejri yndenip yrgen edi, vygyn tyşte anajda-ok şankьldada yre verdi.

Elik-vaş karamtьgьp ujktaarga cатkan vojь, kenetijin turup cыgyrgence, kaaza ajьnьn eki vaška, candaваgan cарcagadaң etken, ezigin kajra askan vojьla, cьgara cыgyrip keldi.

Emeş ujkulu kəskө, көryngen kizi kara sarь attu, Cьmzaj vaj, at cakьzьna kelip, tyzyp cатkanьn көrdi.

Arь көрөлө, ojto көрөргө cетkelkte, Elik-vaş Cьmzajdьn adьnьn kajьş cьlvьgьnьn ucunaң kelip tutkan, vөrkyn aьp koltьgьna kьstagan turdь:

— Booro caskьda bir asmuška caj bergen edi, onь aьm-dap kelgen, volvoj kajьn?—dep, Elik-vaş vojьnda sanandь. „Men slerdin bergen nemeniң karuuzьn cандьvaj, syrekej uzaak tutraj kajtьm“ dep arajla ajtpadь.

Cьmzaj kara tazuurda arakьzьn tudunganca, toroko tonьn edegi eki viduna sogььp, Elik-vaştьn ajьna kirdi.

Elik-vaş tazuurdь alarda, eki kolь tьrlazьp,—„vi attu ciulu cан vaj, meniң ajьma neniң ucun arakьlu keldi?“ dep birdeң kajkar, aajьna cьkraј, cilekejin kьlt etire azььp oturdь, ikinci keltegejineң korkup, suuga soktььp turgan tal oşkoş—tьrlazьp, cargak tonьnьn edegi көpьltap, tegin-de eliktin vazьndьj, ak syuri cыzi, tam arь kugarьp, uraaktaң cьt sesken elik oşkoş, vazьn kedejte көdyryp algan, Cьmzajdьn kanajda-la kьjмьktanganьn eeciј şindep oturdь.

— Oostu ulustar icip cатkan, koldu ulustar aьp cатkan arakьdaң vojьmьn төrөгөн ceenime bir ajldap salza, kajdar dep keldim,—dep Cьmzaj cala cьmzada ermektenip oturdь.

— Таajьna ceeni ozo ajьldaвај, тьnь ne dep ajdar... Men таajlarьmdь undup salganьm çok-lo, kara cаньs cedinves kavьpvazьm korkuştu volvozьn-va! Kanajdar vaza:—„erdin mojnьn çok kezer, eliktin mojnьn ok kezer-dep neme vi turu“,—Elik-vaş vir-le vaştagan vojьnca, cyske cетire ermektenip ijle, oturdь.

— Aldьvas, çoktu-la kizi cазьna çoktu volor emes, bir tušta vajla cакьş cатraj. Cьmzaj Elik-vaştь cөптөp ajttь.

„Касан онду çадаръвьс?“ деп, Elik-ваş surар uгар-га сананала тили выктелip барган nemedij, uncугър volводь.

Elik-ваş уj kizizine, „Тостоџон варър аjлсаа ѳтыреге koj сурa, nele-de volзо, тѳлѳр veribis“ деп аjдарга санаганьн, уji билгендиj, оттън çаьнда товракть варладьр турала:— „варър çадьм“ деп izendirgendij, ezik çaar vastь. Çe, kandьj-da volзо, çaan vaj Çьmzajга ucaзьн көргyзyр çaгарга eрsinbej, teskeer-ler ськть.

— Акьр вларлар, sler тьн сакрьраşпагар, мен slerdi тyj-mederge kelbedim, тѳрѳгѳн çeenderime азраган мальмньн sy-дун icirзем kajдар деп kelbej, — Çьmzaj тьş keveri sarçuудьj çьmzar отурдь, көзиниң тyвyнде deze, meke symezi çyгыrip отурдь.

Çьmzajдьн kelgenine çаьс-la Elik-ваş kajкар турган emes boldь, Elik-ваşтьн аланськту аjльньн icide kajкар тургандьj boldь.

— Мен senen arакь-da icerge, malda çиirge kelbedim. Kursaka çetpej çаткан volзон, menen ekelip ic, attан çoju volзон, ekellp min,—деp аjдарга keldim.—Çьmzaj сьраjь kat-кьгьмзьр, еrmektenip отурдь.

Çьmzajдьн тьнаjьр, çьmzar отурганьн, Elik-ваş kajкар, воjьнда санандь:

„Акьр, еrten воjьтньн көрyş таьşтарьма мактанар во-логьтма, аncadala мениң аjльма кирbejten, Tordo, eçeme туş-tazam ujaltar вологьтма, senen volгоj çaan vaj Çьmzaj-da ara-кьлу kelgen деп, мактанар вологьтма“.

Elik-ваş eskide bir katar тьнаjьр саксьрагань adазь—Kergil аjткан: „Uulьм, мен see kizi альр verele, aldьнан аjл-ду çаьрарга сананьр турum“—деp. Ol туşта Elik-ваş он çаş-tu volгон. Aldьнан аjьлду er volьр çадарьнан санааркар, eki кyп ьjлаган Elik-ваş, он çаştuda kizi алзaj toktogонь, альр vererge санаган valазь, ѳskѳ kizee sala vererde, кьjьşкан.

Elik-ваş вyгyн Çьmzajдь ne-le kyndyleerin, аjльнан атап-за, kazaа çetire ydezepin kajкар, saanaаркар тургань syreкеj boldь.

— Slerge ѳлѳн kezer volзо, мен еrtende варър işteer edim деп аjтканьн Elik-ваş воjь-da onдонвоj kалган. Аракьдан сѳѳ-сѳjгѳ urup, Çьmzajга vererde, кольньн тьрлазьр турганьна, сѳѳ-сѳjдѳ arакь kajнар тургандьj çajвальр турдь.

Çьmzaj тамагьн kenide тьн çѳtkyреle аjтть:

— Çe Elik-ваş! Çaan sѳstѳ—çазьт çok, ulu sѳstѳ—ujat çok, аjдарга kerek boldь. Sen mee ѳлѳн-dѳ kezerge mende-be,

kyndyleergede saksъra-va. Meniң kelgon keregim.., booro er-
mektengen ermegimdi, ne-dep şуур oturganъndъ ugarga kel-
dim.—Војъ Elik-ваşть көzi-le tudup alala oturdъ.

Elik-ваş booro, kandъj ermek ajtkanъn onдор volвој, sa-
naazъ kajra өtkөп kynderin vedrej verdi, војъ deze vacyт er-
mek ajдыр volвој, оозъ азындар, бир kezekke cokol kizi volъp,
erdi кьjмьктар oturdъ.

Їмzaj Elik-ваşтын onдонвој tukтуръla vergenin çart vi-
lele, vultaarътыр uraгънца ajттъ:

— Öskys-uul ajmak varъp kelele, бир kezek komsomol-
dorъn көkyдyp алган, кем-le kiziniң vicike kirbegen, өңi-de
kelişpegen maldъ—oncoзъn degin alar, ol ulustardъ tyrmee su-
gar деп, курсър турган emtir.

Booro çaskъda, Їмzaj бир os'muşka çaj verele: „Öskys-
uuldъn izin çogolto çalmar volgojnon“ деп suraganъ, бу la
өjдө Elik-ваşтын sagъzana çart voldъ.

Kenetijin ak kuu cъrajlu Elik-ваş, kyngе-totko kyjgen-
dij, kyreң volo verdi.

— E-e, ol tuşta slerdin ajtkan sөzөөр çaңъ-la sagъzъma
kirdi, kara çaңъs çyrek tort çuuktatpasta, ne volor?..

Anajda çөpsinves ajastu—karudъ ajdala, бир kezekke: „Ka-
can-la Їмzaj adъыр, oturvaj, cъгъp atana vergejne?“—деп,
sakъp oturdъ.

— Çyrek çuuktatpas бир-de neme çok. Sen emeş-te koruk-
pa. Tajgada mal vedrep çyrgen çerine-ve, ol emeze ajъл orto-
zъna, бир epty çerge, çogoltъp sal. Kerde-marda sestirgedij
volzon, eki kypnen өtkyre oturvazъn. Bis seni kajdan-da ajгъp
alarъbъs... Їмzaj араaj ermektenip, koldo tudungan kanzazъ-
naң tankъnъn ьзып anajda-ok cөjө cъgarъp oturdъ.

Elik-ваş „çөр“ деп ajdarga vudyгyp volvos voloгът va деп,
ol emeze—„çok“ деп ajdajъn deze, Їмzajдъ өөrkөдөр volo-
гът-va деп, көzi алъrandар oturdъ.

— Seniң eki çaңъзың vicikke oncoзъ cijilgen vedi? деп
Їмzaj suradъ.

Kiziden алган бир kupaçъn var, ol vicikke cijilgelek edi—
cocyган војънца Elik-ваş ajттъ.

— Çe, ajdarda бир veş, altъ çыл tyrmeni iştep алган em-
tirin..

Elik-ваş vajadan Їмzajdan korkup oturgan војъ, kene-
tijin војънъn vicikke cijdirerge çetkelek kupaçъnъnъn ucun въ-
ruuladaгъna: „veş, altъ çыл tyrme oturarga korkuştu neme vo-
loton turvaj“—деп sanarkaj verdi.

— Çe, kanajdar vaza, atkan ok çuudañ oĵto çanvajtan, ijgen elci vijden oĵto çanvajtan, taajlarǵmǵnǵn ajvǵzǵn vudyrer turum... dep ajdala, edinin soogǵ çajylarda, kijin çanǵnañ kelgen voǵǵnǵsa çuzin tǵmǵn tyze bergendij boldǵ.

Мьндǵ çart ajdǵlgan sǵskǵ—Çьmzaj sygynge ni syrekej boldǵ, bu ǵjǵǵ cǵndapta bir attǵ sǵjlap vererge acǵnvaǵadǵ sanandǵ. „Kara sarǵ adǵmǵnǵn vǵşkǵrganǵ menin çorǵǵma tuzalu volgon çat“ dep voǵǵnda sanandǵ.

— Çe, ajdarda men izener turum see, erten vaǵǵp bir koj soǵǵp al, oo yzeri çarǵm çaj vererim—dep ajdala, Çьmzaj kuulǵ kanzazǵn koncǵna sugǵp, ǵǵǵ turarda, Elik-vaş Çьmzajdǵn edegine çava kǵktǵlip kalgandǵ, typ-tynej ǵǵǵ turdǵ.

Kara sarǵ attǵ, Elik-vaş çakǵdan cecip, Çьmzajdǵ koltǵktap mindirdi. Atka minerge çanǵ-la uyrenip turatan valdardǵ, kanajda severler turatan edi, Elik-vaş Çьmzajdǵ, anajda ok severler turdǵ.

— Çe ajtkan sǵs kurc malta-la keze çapkandǵ volzǵn. Men kǵp uluska vutpejtem. Bygyn see izenip turganǵm nedende artǵk. Bu kerekti sen, kǵjalta çok, vudyreten emtirin.

Maktap ajtkan sǵskǵ, Elik-vaş vascǵm karu tapaj turala ajttǵ:

— Men slerdi çol ortozǵna çetire ydezip salajǵn.

Kara-kyren adǵn minele, Çьmzajga koştoǵ çortǵp ijdi.

Bu-la ǵjǵǵ Elik-vaş,—See nedǵn-de artǵk izenip turum—dep Çьmzajdǵn ajtkan sǵzine sygynyp, attǵn ystynde, vaza bir anca vijikte oturgandǵ, vodop turdǵ.

Андادا çok Çьmzaj-la koştoǵ kelip çadarda: „kara kyren adǵmǵnǵn çolgo vaskan tivirti, Çьmzaj taajǵmǵn kara-sarǵ adǵnǵn tǵrt tamǵnǵnǵn tivirtine koştolǵşrajtan volzo kajdat dep, taajǵm çaman sanǵnvaǵzǵn dep voǵǵ karan adǵn kezedit; „araj vas“ dep ajdarga araj-la volvoj, çortǵp vraattǵ.

Kozo çortoorǵn kǵçuurgandǵ Çьmzaj ijttǵ:

— Sen meni uraak ydezerge sanǵn-va, mǵnǵn oĵto çan, aǵnǵn keregindi udatapaj vudyrergerge kuçyren—dedi.

Elik-vaşǵn çuzine udra sogǵǵp turgan çajdǵn çǵlu ezini kenetijin uzyle bergendij boldǵ.

— Anajdarda, ǵǵrkǵvoj ciguldaǵaj çanar turǵar taajǵm!—dep ajdala, Elik-vaş adǵnǵn oozǵn vura tartǵp, çandra çortǵp ijdi.

Kyn azǵp, vuluttu teneree vozom kevin çerge çajǵp ijdi, anajda—ok Elik-vaşǵn sanaazǵ, voǵǵna aǵnǵn kerekti kanajda vudyrerine sanaarkap, karackǵlaj verdi.

Bu kynnen ala, Elik-vaş tynge-tyşke sananganь, Өskys-
uuldь kanajta andaza, izin çogoltor, bicike kirbegen çanьs ku-
naşьnnь usun—beş-altь çьl tyrmee kirvej, kanajda artarь voldь.

IV.

Ursul-la Beş-vazьnnь ortodogь çaan kьrdь kyn araaј
arkьlp, kavortozь kьrga çazьnpьr braadarda, ol eki өзөktin or-
todo, eer oşkoş arttardьn, aјьl oşkoş sodon kьrlardьn, torko-
dьj vьrly tьttardьn kәlөtkөzin ijde-salьp, өзөk icinde çat-
kan ulustarga көrgyzerge alьp tyşkendij, çavьzap keldi.

Tьttьn şandazь-la etken alancьk aјldardьn tyndyginen cь-
gьp turgan tydynderi, enirgeeri өзөk vazьnan төмөн tyşken
çьvarga, tyndykten өrө cikke cьgьp volalvaj, belin cьj soktyr-
gandьj, Ursuldь төмөн korcoјьp çajьla verdi.

Uј ulustar, kьs valdar vozom kirgelekte uјlarьn saap, sy-
dyn kajnadarga mendeglep kajmaktan uuştap, ol emezecegen-
nin irtin alьp, uјlardьn emcegine syrterge көnөktөрine çap-
şьrgьlap alьp, ezikten cьktylar.

Kezek aјldardьn eziginde eki-yc konok eerin-de albagan,
өлөндө ototpogon attar, cakьnnь yze kemirip turdьlar. Ol at-
tardь minip çьrgen eeleri, alancьk aјldarda uј ulustardь kor-
kudьp, arakь astьgьp, cөjgөngө urdьrgьlap alьp, ottьn çanьn-
da çir tyzyp arakьlap otьrdьlar.

Ol arakьlap turgandardьn ortodo çaan vaj Çьmzaj, vaza
kozo voldь.

Kozo arakьlagan çoktu, ortondorь tuduş-la vөrkyn alьp
mөrgyp, cөөcөjdө arakьlarьn amzap, Çьmzajga verip turdьlar.

—Çaan ulustьn көp sözi var edi „bardaң çeder, ysten
tamar“ dep—sler mee bir kicy çaj таар vergeјneger?—dep vi-
ryuzi surajt; „sler mee bir at veriger, ol attьn terin, çovolto-
zьn, kanca-la surazagar, anajda 'bererim“—dep ekincizi aјdat.—
„Sler mee bir uј verzegeј, sydyn saap iceјin, sarçuun slerge
edip verijп, vozuzьn өltyrvej, azrap verijп“—dep, ycyncizi su-
rap oturdь.

Çьmzajdьn, vөөгьnin көzi oşkoş kandalagan, kurc көzi
tam arakьnnь koronьna kandalьp çoktuulardьn mөrgyp turga-
nьna idelenip kozondodь:

„Kilin tonьm kiltirkej,
Kirly kol-lo tutpagar.
Kilindij adьm yrkyncek,
Kijnimce ecij çortpogor.

— Çakşь-ва Elik-ваş?—dep Өskys-uul çава çortьр ke-
lele, suradь.

Elik-ваş udra karu vervej, cokol neme сьлар, erdi кь-
мьктапьр турала, айтть:

— Cikezin айт, Өskys-uul, seniң velen өлымду çerin
kajda, neeң-de?..

Өskys-uul: мьндьј çerimde edi—dep karu ајдар аајь
çok, korkugan војьнца адьньн оозьн ојто vura tartkalakta,
Elik-ваştьн kijinine çазьгьр алган, eki kolь aldьн çaar тыр-
gen vurylarda, verdan мьлтктьн оозь Өskys-uuldьн төзине
cip-cike tuduldь.

Онь көргөн Өskys-uuldьн edinin soogь çайьлдь; ol
sook—minip turgan адьньн төрт туйгагьнан өдө bergendij
voldь.

— Bu канайьр турруң?—dep Өskys-uul кьјгьрдьн kajзь
çananda, мьлтктаң ун ськть.

Өskys-uul attьн оозьн vura tartarga çetkelekte, at војь
turgan çerinen kajra taştaldь. Өskys-uuldь өльтьрpeske sana-
gандьј, тырген мантаган војьнца, Ursuldьн суузьн кесип
çadarda, каньга vergen Elik-ваş ikinci patronдь salala, katap
vьzuular adarga sanaarda, patronь vatpaj тура verdi.

Өskys-uul ak коо кьrlандь агь аркьльр, азьр çyреle,
attan çьгьлганьн, Elik-ваş çart көгьр aldь. Онь көргөн
војьнца көзи бир kezekke çьмьла verdi.

Bu-la өјдө Elik-ваştьн sagьзь kirgendij voldь. Војь tur-
gan çerine ајланьзьр, çазьнар аајьн tapaj:

— Men kajтьм, neni etim? Aktu көөркьјди, nenin ucun
өльтьрдим? Ol mee ne çamanьн çetirdi?!

Elik-ваş multьгьн tudunganca ајьлга kire çygyrdi. Мь-
тгьн salar çerin tapaj турала, çаңьртктьн kijnin çaar taştap
ijdi. Војьньн sagьзьнда „multькть syrekej-le vek çerge suk-
тьм“—dep sanapьр турдь. Teginde ak syury сьгајь, emdi
tam агь kugara vergen, војь çазьнар çerin tapaj, ајьлдан icin
yc ајландра вазьр keldi.

— Çьmzaj-la Boroştьн symezine kirivej, ol көөркьјди
atpazam kajdat. Kicyden ala şьralap өskөн nemeni, өльтьр-
zem kajdat.—Elik-ваş kijip turgan camcaзьн суурьр salarga
sanagan војьнца, çakазьнан ala edegine сьгара çьрта tartьр
aldь.

— Eky, vajlardьн malьн kavьгьр, çaңmьrga, çaş karga
vastьгьр, тьнде ujkтаvaj-da çyreten edibis. Ne-dep ајдар, men
kajтьм-kajтьм!..

Вазьн çава tudunьр, бир кеzeке тырген иш выдырген кизи-
ди, тыньзь тыргендеп отурды. Syme айдьр верер кизи çок
boldь.

— Øskys-uul ølgøn volzo, mende nenin çyrymi var?
Menin-de тыньт ошкош-lo бир volcok korgolçьн okton ødet
emespe?!—деп кьжырган воьнса, çапыртктың кижини çаар та-
тар ийген мытыгың аларга тырген басканса келди.

— Акы, мен канайьр çырген edim?—деп айдала оту-
турун туткан nemedij, колън kenetijin воьна тартып алды.

— Ajla kizi воьн, канайда ептер øльтыrer? Øskys-uulды
øльтыre-le уzerи воьн øльтыze, оның каруузына кизи канайьр
сьдаар?—Кулагь ukpas kizile еrmektezип тургандь, çапыскан
тың yndenip турды.

Ezikтин тыстында отурган сапыскан уса вербезин деп тур-
гандь, араай ezigin асыр сыгыр kelele, евреде көрөгө, кун
аза-да берген volzo, çазьнар çерди тарап, воьн төөдөн вижик
кеверлы водор турды. Çапыс-la Ursul суузының тавызь ugu-
льр,—„воо kelip çазьнан“—деп кьжыгыр тургандь boldь.

• Bir kezекке сананыр турды.

— Сындар-та варьр, сууга тызып øлзөм кайдар?—деп
айдала елбек коньсти øдыгынин консың kalbandадыр çыгырди.

Suuga çetken воьнса вижик çараттан калган çери çарым
metirden таяьс boldь.

Kenetijin:—„Suuga тызып ølgøn kizinin тынь, kacan-da суу-
дан сыкpas, суугала tumcalаныр çыrer“—деп kargан ulustar-
дың куусьндазьр отуратандарь sagьзына кирерде:— „алтың —
төнын акса-да verejin“—deze сууга тызер кууни çок volo-
berdi.

Eki ødyke суудь игыр алала ojto суудан сыгыр, айлың
çаар çыгырерде, vorвиьга суудан urup алала çерге тувунен
sokонды, —суузь воьтылар, еки øдыгунен сыгара сасыльр
турды.

Çазьнар çer воьның айлыңа ваька тавылвады.

Ojto айлына kelip кирген воьнса çапыртктың кижинде
мытыгың еки колъ тырлазыр-та турза алды;—patronды салды; он
видуның øдыгин сурса теер иjele, çоон саварың мытыктың ма-
зыьна sugala, мытыктың оозың eekтин алдына ептер tudup
volвој турганса, ezikten уј kizizi кирген воьнса, кьжыгды.

— Kilinceкty kulугь, канайьр турун?!..

Elik-ваь сосьган воьнса мытыктың мазыьн вазьр иjer-
de, айлдың иси çапылана verdi.

Уј кизизи кoркуган војњса турган çerine çыгьлдъ, еки тулунъ төзінде сөјө тартып калган, еки көзи тiпiлдеp, еки кулагъ шуулар çада берди.

Елик-ваş вој-да çerди тajanып, өгө туруп воlвој, кулагъ шуулар,—„мен вaј-ла өлгөн, ол çerде çаткан воlвој кaјдајып?“—деp војнда сананып çатты.

Ајылын тундыгинде çerвiреp турган кара вьлар (ьстар) мытыктың тoргузьна узылгеп, çerге кyун-кyуş çок неmediј, тузур турды.

— Елик-ваş мытыгың ташта! Сен тургузала arestovat edilip турун!—деp, тапыş ispolniteldiң кьжгызь ugularда:—„мен туру ок çадым?“—деp Елик-ваş војнда сананган војњса, өгө тундук çаар көрөрдө çылдыстар тeneerede кожыла вeттиp, anaj-да-ок Елик-ваşтың сагызь çузун ваşка кожыла берди:—„бек колго кирgenim сын турум“—деp сананып, отурган çerinen араај өгө туруп мытыгынаң ырај вазып берди.

V.

Ус ај çиirme çети конокты кaсан-да ус кyнге тундеp водовос керек.

Çе, ондыда volзо, вугун ондыј узак өјди ус-ле кyнге водор турган кизи Кьрсактың çапыс валазы Әskys-uul boldы.

— Bis воородоң канса-ла see туштаарга кeлeр volзовьс, емci (врач) биске ајдып туратан:—„акы, нөкөрлөр, емеş-ле тавьнса кeлигер“ деп. Енди көрөң, бу турган комсомол нөкөрлөриң вугун seni көрөгө албаданып, ураак çerден çуульзарда, мен ваşтаp кeлдим.

Ајкомолдың катсызь нөк. Altajк, Әskys-uulдың он колып бектер тудуp алган воzотрој, воzодып ijze, çаагына алakan-ла согып ijвезин деп, кoркуп тургандыј, кара çодьраады көзин, Әskys-uulдан туура албай, колып silkip турды.

Әskө комсомолдор онcoзьның çyзи от сылар çаркьндадып, Әskys-uulдың өлвөј артып калганына syгynизип тургандары, syрекеј boldы.

Әskys-uul syгyнгенине васым yстыне ермек ајдып воlвој, неме eзевеген, кадык кизи volорго санаазьнда volзодо, ет кань шуылген, көзи алърајып калган, ајдатан сөзи тиле çолк-рај, çyгyгyp тургандыј, манзаарып турды.

Кесе, ваşкyун Әskys-uul volnitsада çадарда, угарга, билерге турган немелердиң көвизи syрекеј volгон. Керек deze војь саварларыла анылар, тоолор турган:—„Oзо ваşтаp, мені аткан Елик-ваş кaјда, оны угарым, екincide, вaјлардың çазьрган

Bistin aldъvъsta turgan zadaca: kacan-da voјъvъstъn kanca vileribisti alvatъnъn suu-kadъgъna verer ucигъvъs ondъj — dep, emci Aleksandrov, ondo turgan komsomoldorgo ajdъp turdъ.

Altaj icinde—kanca çyzyn cecекter, kys vazъ vurylarda, arga çok albanga kirgendij, kynin-kynge kugarъp, cъrcъja kurgar çattыlar. Çazыl vuryly agaštardъn ortozyнан, ojo-teje sargarъp, altъn oškoş çalvyraktar, agaštъn vazъnan çer çaar, kyunkyc çok, vьdaktarga sogъьp, tyzyp turdъ. Çajlaarga kelgen kanca çyzyn ajыcъ kuštар, ojto izy çerlerine çanarga, tergenip ijdiler.

Olordъn ordъna cecекter, vurylenip, çajdъn çыrgalъn utkup turgandъj kizi Æskys-uul voldъ. Æskys-uulga çaraş cecекter çanъ çajыьp çatkandъj, çajdъn çыrgalъ çanъ kelgendij, çajdъn ajыcъ kuckaštаръ çanъ çyzyndelip, yndenip turgandъj voldъ.

— Nøkørlø, men vajadan surap, ugarga turala undup turgan emtirim. Meni atkan Elik-vaş kajda çyry?—Æskys-uul komsomoldor çaar kørelø, suradъ.

— Ol kylyk, vek kolgo kirgen emej, uđavasonъn sudъ volor...

— Sudъ voorodoң voloton neme, seni sakъp turgan volgodъj...

— Elik-vaş bir kezek vajlardъn, vanditardъn ujazыn ajdъp vervej тыn-la moјnozъp turdъ... dep ulaj—telej onco komso-moldor Æskys-uulga solъn tavъštardъ ozolop ajdarga, karan çarъşkan ajastu turdыlar.

Bu øjde Æskys-uuldъn çyregi kenetijin kadala bergendij, bir keltegejinen, тынъna çederge sanagan Elik-vaštъ voјъ koldop øltyrzede, makazъ kanbagadъj, екinci keltegejinen „ol çoktuuga øskøn køørkij, vajlardъn sajgagъna kirip, meni atkan, cъnana, ondo vuru-da çok, emdi sud, onъ kanaj-da sudtava-gaj?“—dep, voјъnda keze sananъp, tømøn køryp turdъ. Bir kezekke katap surajtan ermekterin, suravaska tura verdi.

Æskys-uuldъn økrøzirep, тыrlaza vergenin, emci Aleksandrov kørelø, tuštarga kelgen komsomoldorgo:

— Sler, nøkørlø, ermegigerdi vozodъp ijgen volzogor, çakşъ volor edi. Oorugan kizide cak-cinee çok. Teginde, Æskys-uul slerge yc-tørt konoktoң kozыla varar—dep, араaj epter suradъ.

— Cъn ol, çe vis varaalъ, çakşъ volзыn, nøkør Æskys-uul dep, onco komsomoldor katap kolъnan tudup ezendezele:

— Seni vis тыn-тыş sakъгъvъs—teštiler.

— Çe ozodo cörcökte altaj—виусь деп альр—kezer kanajda ölele ojto tirilip, војьньн өштылерин talajcadan каньн төгүр, tajkacadan söögin keskilegen edi. Sen vaza onдыj-ok kalaptu kezer volвојьн?

— Seniñ тыньна çederge sanagan vajlardь, kyskyde semis vorsuk tokpoktogondьj tokpoktoorьvьs—деп, komsomoldor çarьş edip ajдызьр, senekten arь Öskys-uuldь, katar-katar kajra virьльр, көгүр vastьlar.

— Nökör Aleksandrov, meni vozodьgar, vi nökörlörim-le kozo çana veredim!—деп Öskys-uul suranьr turdь.

— Aldьrvas, erten—sonzuunaң өтрөzin, oşkoş-ok çanarьñ, kandьj-da volzo çakşь izemcily volьr, emdenip alar kerek—деп emci Öskys-uuldь çөптөр turdь.

Öskys-uul ojto volnitsaga kirerge, senekten virьльр çy-rele: „çe, komsomol nökörlörim kelip tuştaganьda çakşь, kor-kuştu sygyndim, udavas-ta vajla olorgo kozьlar volвојьm?“—деп војьнда sananьr, orьньна kelip oturdь.

Öskys-uuldьñ ajdarga sanagan ermeginde-kөр sөstөр ajдыvaj, artьr kalgan emtir. Ojto savarlarьla—toolor oturdь. „Komsomol öskөн-be, astagan-va, onь ne ukpadьm?—Bicik vilbesterdiң likpunktь işter çatkan-va, ne ukpadьm? Ol Elik-vaşтьñ ilezine сыgargan vajlardь kajdaar etken, onь ne ukpadьm?“.

„Sen çanьs emezin“ деп, nökör Altajak Кьзы „KIM“ temdekti vererde ajtkan sözi, ajdarь çok, сын emtir деп, Öskys-uul volnitsanьñ kicinek stolьna salьr kojgon „KIM“ temdegin, açьktar oturdь.

Çe vajla erten—sonzuunaң тынаң сыгьр varar volвојьm, kancaazьna тында oturadьm emeş?“—деп војьнда ermektenip, өрө turup, көznөkten өtkyre calьr turgan kunge cekpeniniң ömyryn aca tudup, төzin izidip turdь.

Vi өjdө—kenetijin vaja komsomoldor—„өкрө çyregi çok kizi volвојь?“—деп ajдыşkanь sagьзьна kirerde, төziniң тыştь-наң сыjmar tudup, көгүр katкьгьmзьр:—„сыр-la сын, onдыj kizi var emeş-pe?“ деп, војьнда ermektenele, төzin сыjmanьr, көznөkten өtkyre açьktar turdь.

VI.

— Sovet судьньн aldьna vir-de' kicy çazьrvaj, vir-de emeş mekelenvej, neniң usun Kьрсakov Öskys-uuldь atkanьндь, kem seni symelegeniң, ajla војьньньн өciң var voldь-va, oncoзьñ çazar ajдыр ver Kergilov Elik-vaş—деп, surajla

alvatsь çargьсьзь, kurc kəzi-le Kergilovtь keze açьktar otura verdi.

Sudtьn keregi kanajda vyderin tьndap, ugarga oturgan ulustar oncozь kenetijin tьm volo verdiler. Kaa-çaa-la ulustar oturguška kalgancьзьn epter oturup turdьlar. Onoң arь deze bir-de kicy tabьş çok, cьmьlda ucsa, tabьзь ile ugulgadьj, tьmьk boldь.

Ol ulustardьn ortodo təzinde „KIM“ temgegi, ottu kos oşkoş çaltьrap, Kьpcakov Əskys-uul vaza kozo oturdь. Əskys-uuldьn çyregi toktonьkraj, ugarga turganь,—Elik-vaştьn ajdar sөzi boldь.

Kergilov Elik-vaş oturgan çerinen өrө turup volvoj, oturgьška çarşьnьp kalgan nemedij, cөjmөktөлip өrө turup, eki çanьn açьktanьp, nenide көrөrgө turganьnьn voььda vilbej, bir keltegejnen, ajtkan sөzin ulustarga uguspaska turgandьj, ikinci keltegejnen, turanьn stenezi çemirilip kelvezin dep turgandьj, açьktanьp tura verdi.

Bu өjde Elik-vaştьn ajdar sөzin çanьsta alvatsь çargьсьзь-la, ondo oturgan ulustar tьndap ugarga turgan emes, çe anajda-ok sud өdyp çatkan turanьn icinde ne-le var nemeleri oncozь tьndap, sakьj bergendij boldь.

— Bir-de kicy syrdьkpej, uzatpaj ajdar kerek, vis sakьp turubьs?—dep alvatsь çargьсьзь ekincizin ajttь.

— Menin ajdar-da sөzim көp çok, onco sөzimdi şьlu tuzunda ajtkan edim—dep Elik-vaş ajdala, eki çanьn vaza açьktanьp turdь. Tuurazьnaң көryp oturganda, kijin çanьnda nedeң-de korkup turgandьj, cьrajь ile boldь.

— Menin voььmьnьn Əskys-uulga өcym çok edi. Kicy-deң ala kozo өskөнibis, onьn yrup cьgar ijdi çok, yjgen sugar adь çok, tervezep volьp өskөн, men-de onoң kajkalьm çok çoktuga өskөн edim... Ermegin ucuna cьgara ajdьp volvoj, eliktin vazьndьj—kuu syry çyzin төmөн çavьzadьp, eki vidьnьn vazьn açьktar tura verdi.

— Sler ekyde өөн çok volordo, nenin ucun atkan, kandьj өөнin var volgon, çazar kuucьndap verbej, nenin ucun төmөн көryp turun?—dep alvatsь çargьсьзь suradь.

Elik-vaş bir kezeke tili vyktelbej kađa bergendij, ermek ajdьp volvoj, tьrlazьp turdь.—„Bajlar sajgaktagan edi dep, ajdьp verer kerek, bu sөs vajlarga ugulgan sooңdo, өc volor turu, voььm tyrmeede oturzam, ajsa valdarьmdь kursaktan aştatpastar volor-vo?“ dep, vidьnьn vazь-la ermektezip turgandьj, төmөн көryp turdь.

— Sler Elik-vaş kerekti uzatpagar, kandьjda volzo, nemenin cikezin ajdarьnan kacan-da korkubagar. Cikezin ajtkan soondo vojьnyьn viruun çeniler dep, alvatь çargьсьзьь kalganсьзьь suragandьj, araaj, epter surajla, Elik-vaşтьь keze açьktar otura verdi.

— Kerekti uzadarga turganьm çok-la, degin... ermegimnin usь çok yzyle verdi. Elik-vaşтььn sanaazьna kirgeni, вооро өткөн çajda, Çьmzajдьн „sen kerde marda sestirele tuturzanda, bir kopokton өtkyre tyrmee oturvazьn, bis ajгьp alarьвььs“ dep ajtkanь volдь.

Bu өjдө Elik-vaş kajra kijin çanьnda oturgan ulustardь açьktar көrdi: „Ajьa volzo, bir viryuzi mьnda oturь emeş-pe, menin usun sөs ajдьp, ajгьp alat emeş-pe?“—dep көрөрдө, ajгьp alatan ulustan bir-de kizi көzine ilinbedi.

Куун-куş çok, vazьn oјto virьjla, tamagьn emeş kenide akьrala:

— Menin Öskys-uulda kacan-da өсүм çok volгон, төгүп nemeni artьk çerge ajdarga kacan-da çaravas: men өskө ulustьn symezine kirgem. Kemnin symezine kirgenin ajдьp volвоj, тьксьp, vazь oјto çavьzaj verdi.

Tөzinde „KIM“ temdegi surkurap oturgan Öskys-uul“, bu nenin usun çazar, ermek ajtraj, cymdelip turgan kьльгь ne volдь?“ dep Elik-vaşтан suraarga көzi mөltyrep, erdi kьjмьktar çyреle „çe akьr, alvatь çargьсьзьь воjь ermekteşsin“ dep, sananьp toktoj verdi.

Oturgan ulustar-da alvatь çargьсььларь-da Elik-vaşтььn un-cukrazьna çala kьçuura bergен nemedij volдьlar.

— Meni sajgaktagan ulustь—tooloj ajдьp verzem, өskө çerge ugulvas, mьnda-la artьp kalar volвоj?.. Elik-vaşтььn yni kaltьrap, тьn arakь icele, çydegen kizinin ynindij, өсөmyktelip suradь.

Oturgan ulustar, kandьj ulustьn sajgaktaganьn ugarga, tam-la elik turalap oturgan ulustardьj, bir-de tavьş çok-тьндaj verdiler.

— Ajдьгар-la, өskө çerge uguzarga alban var emes. Bu oturgan ulustan vaşka viler kizi çok volor dep, alvatь çargьсьзьь ajтть.

— Men воjьта—оозьн сесреген vaşтььk воjьта artьгvaska turum, sovet sudьnyьn aldьna ne volгоньn ajdarga turum—ak kuu сьrajь kenetijin kьzara verdi, eki kulagьnyьn kьrь otko kьzьj bergен temirdij volдь, çyregi tinilder, sogььp turganь, воjьna çart ugulдь.

— Meni sajkaktagan ulustar: Çymzaj vaj, Boros vandit edi. Olor meni eki çyldyň turkunyna sөstөp kelgender. Bařtarkyda çakşь ondopto volvoj turgam, neni etsin dep turgandar. „Өskys-uuldyň izin çalmar salaryň-va?—dep surap turgajtan, kanajda çalmaaryň ondop volvoj turgam. Uçkaary ajdyzaasy volgon: „Miner at vereribis, kijer ton vereribis, icerçiir kursak-ta vereribis, sen, çyk çaңs, Өskys-uuldyň tьpьna çeder volzon?“ dep. Men ol-lo tuřta ondogom: „Өskys-uuldy ɵltyr“ dep ajvьlar turganь.

Elik-vař turgan ajdarda, vojьnyň ajdyr turgan ermegi, vojьna ugulvaj turgan nemedij, ɵskө kiziniň tili-le ermekten-gendij maңzaary, cickecek maңdajьna, syury tumçygyňa ter tostojьr, onon-mьnaң surkurap turdy.

„Çaan ulustardyň adьn degineň-le degin adadyň-va?“ dep sagşь çyregin kemirip turgandyj boldy.

řьlar oturgan çargьsьlargada, ugur oturgan ulustarda Elik-vař neniң ucun Өskys-uuldy atkany çart kirely volo verdi. Andьj-da volzo, ugur oturgan ulustarga Elik-vařtyň kajzьla ajtkan sözi solьn nemedij, kiceep ugarga tьndap turdьlar. Oncolorьnaң artьk kiceep, tьndap turgan kizi—Өskys-uul boldy.

— Ol vajlardьnyň symezine kirip, Өskys-uuldy arajdan ɵltyrvedim, vojьmьnyň etken keregimdi sananganda, tutkancada meni çok edip salarga asьnvas edim. Bajlardьnyň symezine kirgende volzom, meniң bu kerekteң aru cek ajrylyr vozovozьmdь, men çart bilip turum—kyrgyl sur көziniң icine çaş mɵltyrep kelerde, ermegin ucuna sьgara ajdyr volvoj tura verdi.

Bir kezekke sud ɵdyp çatkan turada tabьř çok řьp-řьn volo verdi. Oturgan ulustьnyň sanaazьnda, emdi Өskys-uuldan bir eki sөs ukadyj sagşь, oncolorьnyň көksinde kajnap turgandyj boldьlar.

— Artьk ajdar söziң çok boldy-va, Elik-vař?—dep, çargьsь surady.

— Men vodozom, ajdar sözimdi oncozьn ajttьm ořkoř, artьk neme sagzьma kirbejt.—Elik-vař arajdala, vaza katar төmөн көрүр, tura verdi.

— Atьrtkan Kьrcakov Өskys-uul mьndaagy çatkan kerek-terge yzeri kozьr ajdar sözөg var-va?—dep çargьsь surady.

Bir minutka vaza-da ɵly nemedij, tabьř çok volo verdi.

Өskys-uul oturgan çerineң ɵrө turup, төzinde „KIM“ temdegi surkurap kalgan turdy. Kьzьl kyren sьrajь—onon emeř kьzargandyj, řylyzinniң көzindij sur көzi mɵltyrep turala, ajttь:

— Meniñ ajdar sözim көр çok деп водор турум. Мен, вооро çajǵда, енір возом кирip турарда, Elik-ваş деп, kizi-le katar tuştaşpas volогьт, neniñ kereginde meni atkanьп ukpas volогьт деп водогом. Вугун војьтмдъ тьп çаап ьгьшту kizi деп көрүр турум.—Bir kezекке тьксьр, katar еrmegin ajдьр volвој турдъ.

— Elik-ваş-la ekydin ortovьsta өөн çогь сьп volгон. Eky kicyden ala vajlardьп мальп kavьгьр çyretenibis. Degin—Elik-ваş komsomolgo kirerge көр katar surаньр çyreten, men onьп vajlarga cala çuuk çyrgenin sezip, komsomolgo çөптөerinen кьјьзьр туратам, onон ulam өштөгөн volordon ваşка, onон өскө viste өөн çok. Artьk ajdar sözim çok, dedi.

— Kanca emdenip çatkan, агь veri çyrgen сьгьтмдъ, kanca solkovoјgo водор, nekeer kyynиң var?—деp alватъ çargьсьзь Öskys-uuldan surадъ.

— Men çakşь vilbeј turum, volnitsaga yc aj azra çatkan. Emdi Ulaluga bu sudka kelerimde attь 50 salkovoјgo çaldap mingem. Kancань nekejtenin, ondop turgаньт çok. Menende kajkalь çok neme edi. Oo degen, çyk çаньс, attьң çальп төлөp berer argазь var volzo, volgoј—деp, Öskys-uul çartьп aajlap ajtpaj, еrenistelip tura verdi

Öskys-uulдьң bu sudтьң aldьнда Elik-ваşка kara sanan-baska çьmzap turgань ile көрүнүр турдъ.

Şьlu vozogon soondo, çargьlu Elik-ваştь вьзуулар ajtkan prokurordьң киисьпь, ondo oturgan ulustardьң meezine сөнір vadальр turgандьј voldь. Bu ajдьр turgan сөстөр çаньс-ta ondo oturgan ulustardьң meezine vadальр turgan emes, ol sud өдүр çatkan turаньң stenezinede vadальр turgандьј voldь

Bu ajдьлган сөстөн Öskys-uulдьң ne-le çyrymin, kanajda şьralар өскөнin, ondo oturgan ulustar oncoзьп çartар, vilip aldьлар.

— Öskys-uuldьј komsomoldor as emes, Öskys-uuldь өltyrgen-de volzo, onьң ordьна on muңnan, çyş muңnan kom-somoldor turup сьгар edi,—деp prokuror ajтть.

Bu өјдө Öskys-uulдьң sanaазьна „sen çаньскан emezin“ деп, Altajaktьң ajtkань kirdi. „Men cike-ok çolgo kirgen em-tirim“ деп војьнда саньпьр oturdь.

— Сьп usиьна volzo, çurt ortodo partijanьң komsomoldьң çakьltазьп kajra vasraj, aktivьј vudyrip, vaj kulaka виигь асьпвај, tartьзьр turgan komsomol Öskys-uuldь өltyrerge sanagan Elik-ваştь, anajda-ok çargьлаар kerek. Çe, Elik-ваş војь bir keltegeјinen çoktuuga өскөн, екinci keltegeјinen deze, Elik-ваş bir kanca

revolytsijaga karşulu vaj kulaktardьn, vanditardьn ujazьn таар бергенi var. Оньн ucun алватъ çargьсыларьнан surap turum, судтьн çөвин cьгарарда, бу өрө ajдылган eki keltegejin undu-вазын деп.

Prokuror art ucьndagь səsti ajдыр vozogon soondo, ondo oturgan ulustьn sagьзында ваşka-ваşka çөр cijile verdi: Biryuzi—„Men vodozom, on çьldь vajla verer; ekincizi“—„men vodozom, bir-de neme vervej vozodor volor?“ ycyncizi—„men vodozom, bir yc-tөrt çьldь vajala verer?“—Koştoј oturgen vojlorь araaj cьвьştazьp, vlaaşklar turala, cala тында çaaktazьp turдылар.

Sudтьн çөvi: kandь kapвь-la alvas, Elik-ваş өştylerdin ujazьn таар берген kereginde, viruuzьn çeniltip, çе бу өştylerdin кьльгьн војьньн өјинде kajra sokpogon kereginde: „Eki çьлга алван işke salar“ деп çөр vytti.

Kysky kyn кьрга çөлөп turarda sud vozodь. Çuulgan ulustar: „arajla as verdi;—çurt ortodo toolu aktivtardьn taldamazьn çok ederge sanagan kulugurdь, anajda-ok sudtaar kerek edi“—dezip, ezikten cьkтылар.

Kysky salkьn kyylede sogьp turды, agaştar vojlorьньн, çazьl torko byrleri salkьnga sokтыгьp, kaktalgаньна korodop turgандьj, çajkанызьp turдылар, anajda-ok vajlardьn səzine kirip, Əskys-uuldь өltyrerge sanaganь ucun, eki çьl алван işke viruulatkan Elik-ваş korodop, төмөн көгүp konvojдын алдынан vazьp vraattь.

Ne-le тынар тындуулардын көzi, Elik-ваştь өtkyre açьktaр turgандьj boldь.

Elik-ваş olordьn oncozьna kynukpagan kizi volьp көгүperge, vijik çadьk altar vraatkандьj, cek-cek vazьp, arь-veri bulandap vraattь. Andьjda voizo, sanaazь syrekej kunugьp, көzi çerge çetpeј turgандьj boldь.

VII.

...Nөkөрлөр, bis бу өjdөн arь vicike kiceep uyrenbegence, texnikань vilbegence çань çyrymdi cike төzөp, mal azralьn өnzidip volvozьвьs—деp Əskys-uul, „Кьзыл маань“ kolhozтьн mal mergendycileriniң çuиьна kuucьndap vozojlo, çalbak kurdьn ucьla mandajьна tyzyp kelgen терin, tuura arсьp salala oturdь.

Əskys-uul çarьm cas kuucьn ajtkanca, bir kyn өлөң kezerin çenilzinip oturdь.

Kuucьn vozogon soondo, bir kezekke agaş ajьdьn icinde, peni-de tavьzь çok şьp-şьn volo verdi. Oturgan ulustar voьь—vojlogьnьn çysterin açьktazьp alarga turgandьj, keze koryzip oturdьlar. Uckaary-la ugulьp turganь:—kyjyp, tygenip braatkan civi odьnьn kaa-çaa cьdьrt edip çatkanь voldь.

— Çe, vaza kem kuucьndaar kyuni var, uzatpaj ajdьgar, onon vaşka ojto ucьp cьga verze, tudup alvaj kalarzaar dep, Өskys-uul oturgan ulustardan kokpur aajly surap oturdь.

„Ne-de volzo bir kezeke uncukpas“—dep çөptөşkilер al-gandьj, cirezip kalgan oturdьlar. Ondьj өmөly uncugьşpas olut Өskys-uuldь cala kьçuurtьp ijdi. Tegin cьnьna volzo, ol oturgan ulustar ermek ajtpaska oturgan emes-le, ozo viryuzi-le vaştaza, onon arь suudьn viuntazь aьna bergendij, çarkьraza bereteni ile korynyp oturdьlar.

Bir-de kizi sakьvagan „sөsti mee veriger“ degendij, tere kartьrgazьn tudunganca, pocto tazьp turgan kizi ezikten kirdi.

— Çe vi-la nekөrdin tere kartьrgazьnan solьn kuucьndar cьgar volor?..

— Bistin kuucьndajtan sөzibis mьnda çyri emeş-pe?—Ulaj-telej cьndap-ta suudьn viuntzь aьngandьj, ermek kuucьn izij verdi.

Elden ozo, kartьrgadan koryngeni „Kьzьl Ojrot“ gazet voldь.

— Ol-lo ajlcьvьsta volor kuucьn? dep oturgan ulustardьn viryuzi gazetti көrөлө, cөcьgandьj tьn yndenip ajttь:

— Cьp-la cьn kuucьn „Kьzьl Ojrotto“ volor? dep bir kanca yn kyulej verdi.

Өskys-uul Ajkomnon voььna kelgen vicikti-de acьp көrөгө volvoj, oturgan ulustьn suragь-la „Kьzьl Ojrot“ gazettin solьn tavьştarьp kьcьгьp verdi.

— Batazьna, vi men alton çaşka çetkence өskөн çerim vi Sagaan oozь volgon çe, vi ojrottьn çerinde ne volьp çatkanьn kacan-da ukrajtam. Emdi ulustьn, өskө ajmaktьn tavьzьn ugardan volgoj, voььmьnьn çyrymimdi oblastan vi „Kьzьl Ojrot“ ekelip veret. Өlvгөн kizi, peni-le көрөр çat!—dep bir ak-vиurul savьlp kelgen kargan өvөгөн ozogь voььnьn çyrymine komudagandьj, ermegi tьrlazьp oturdь.

— Ajtpaganda, ozogь çaan ulustar Çaş-turaa varьp kelgende, kaan çerine varьp kelgenine vodop oturatan emes-pe? Ozodo menin adam Çaş-turaa koçojьmdardьn carlarьn ajdap, yc aj azra çyryp çanala, yc çьlga tygenves kuucьn kuucьndap turar volgon „Agaş vazьnda oturup kozondop turar altьn kuş көrgөm, kyngе kajnap turar kyler kazan көrgөm“ dep.

— Мен вълтыр kolhozтордың mergendycilerinin қушына қуып, онсозын Novosibirден вери көрдім. „Алтын кұзы“ рөтык емитир, „кылер казань“ самаовар емитир,—деп кой малдың бригадирь Тапъш доклад айтканды, тыныш алыпвай куушындар, отурган улусты тойдыра каткыртыр отурды.

Улустар војь-војлогъ қиркiredе куушындаза верерде, Әскысуул аймактаң келген бичигин асыр көргөжин, „Карсаков Әскысуулды Ојротың натысовпартышколына уыредерге ијер, парт јасейканың катсызына өске кизи бедреер“—деп Ајком партијаның қөви қурди, оо коштој „ertenigi-le кун Ајкомго келзин, варар өји өдур враадь“ деп ваза бичик вар болды.

Ол бичикти кысыгыр отурганчала, Әскысуулдың сырајы еесий қаркындала верди, қырек токтовој көкүј верди.

— Некөрлер, мені уыредуге атандыгыр қаткан емитир, ertenle варатан емитирим,

— Каждаар варатан? деп тоозы қок ун, қарыш едип, куулей верди.

— Ојрот-Тарага варатан емитирим.

— Бисти емеш ондор—ваштап қаткан кизи—Слер сала верер болзо, не вolor ол? Бис ијбес!

— Мен вodoзом, Овластка озо бичик ијер, бистин қаныс аажлу кизибис, вoзотрозыбыс деп. Уыредетен болзо, бисти воо келип уыретсин,—деп, бир kolхозсы өрө туруп сыныркар, сырајы соок ајдыр турды.

— Мен вodoзом, Әскысуулды уыредеринен мойношрос керек. Ол уыренип, taskap алала келзе, бисти онон артык ваштаар—деп, Тапъш өске kolхозсыларды қөртөп айтты.

— Опың ордына, онды ок қакшы ваштап вolorың-ва сен? деп тоозы қок кыжы Тапъштың устыне урала верди.

* * *

Erten тура қайга-кышка кайылас менкы тајкаларга ајас тенерден кыски кунин қаркыны қаса салыр ијди. Анайда ок санаазы қаркындапыр, Әскысуул уыредуге варарга, атты еертеген, виды қерге тийбей турганды болды.

Kolхозсылар қуулыр кeldiler, Әскысуулды уыредуге ијер куундери қок-то болзо, удезип саларга сананыр алдылар.

— Қе, сен уыредыди вoзоткон сондо, ојто биске кел, өске қерге варзан өөркөзөрибис.

— Неге уыренип турганыңды биске сийерзин. Мынаң-ла варган војынса бисти undup салдың.

— Бистин kolхозко улу вaшыларғыстың портреттерин қуруғын

sadър тавъштырагън: ancada-la Kalinnin portredin ijerin,—dep kolhozсылар, тьпъш альпвај, çаръш edip кыгъгър çакър турдылар.

— Bir kino sadър тавъштырагън? dep ol ulustьn ortozьnan yj kizinin yni ugulды.

Өskys-uul oncoзьна „kyc çetkence vydyrerim“—dep karuuzьn verip turды.

Kөs çetpes ak cөldi өrө Өskys-uul çortьp ijdi, adьnьn төrt tujgagьnьn aldьnan burkurap turgan ak kumak, өksөp kelgen kyрге çarkьndalarda, Өskys-uulдыn adьnьn tujgaktarьnan mөnyп kumak cьгьp turgandy boldь.

Kolhozсылар, Өskys-uulды, көs çetpes ak cөлгө çaань voro kojondьjla volgonco көгүр, ydezip salдылар. Өskys-uul војь deze, yuredyden sonдовosko cala tyrgen çyгүр ijdi.

* * *

Kysky kyn kalgancь izyzin kьштьn soogьnan ozolop көd-rele, çerge ylep vererge turgan boldь. Sovraitškoldьn көznөгin өtkyre acu calьp turarda, ol kynnyп çarkьnьna udra şylyzinnin көzindij sur көzi mөltyrep, mandatньj komissijanьn aldьnda Venskij oturgьштьn ystynde Өskys-uul kokpojo oturды. „Kandyj suraktar vergejne?“ dep çyregi sogьльp oturды.

— Sen војьnьn çyrgen çyгүmindi, iştegen izindi, ajдыр ber viske,—dep komissijanьn vaşcьzь surady.

Bir kezekke mandatньj komissijanьn өдүр çatkan кьрта тавъş çok, тьm volo verdi.

Өskys-uul tamagьn kenide араaj cөje kakьrала, оң коль-la mandajьnan төmөн сьjманьp, ajdarga turgan sөzin oozьна коль-la ekelgendij, eegine çetire сьjmaj tudala, kanajda çyrgen çyгүmin, oncoзьn kuucьndap verdi.

Oturgan ulustar, birkezekke Өskys-uulдыn çyгүmine ystyken војьnca тьndap otura verdi. Cөrcөk тьndagandy тьndadyлар.

— Ol seni atkan uul ezen-be? Eezen volzo, kajda iştep çat?—dep oturgan ulustardan viryuzi surady.

— Ol kizi emdi Ondaj ajmakta „Çaş korvo“ dep kolhozto iştep, mal azralьnda mergendyci volьp çat—dep Өskys-uul ajttь.

— Ol Elik-vaştь sajgaktap seni өltyrterge sanagan vajlardь karuuna turguskanva?—dep oturgan ulustan bir kizi surady.

— Ol vajlardь Elik-vaş, sud aldьna oncoзьn çartap ajдыр bergen, olor bek kolgo oncoзь kirgen emej ol-lo tušta.

— Çe, artьk surak çok, varaar—dep mandatньj komissijanьn vaşcьzь ajttь

Өскыс-уул өрө турала, кандыж-да волзо. ууредыге җараар, җаравзын угарга, сыгар куупи җок волыр турала:

— Мен кандыж политикаһың казаньна кайнаарга җарагаһым-на? деп сурадь.

— Sendij kizi җараваганда, кем җараар? деп отурган улустар җаныс ун-ле айдьшть.

Кырсаков Өскыс-уулдың җаныс җырыми ууреды ортозында сесекей берди. „Канса җылга практика ишке тыстанвай турушкан воһым, емеһ теорияһың сайнар алгай едим“ деп воһымда санаһыр ууредыге кичеей берди.

Проверено 1948

Ответственный редактор - К. И. Филатов.

Тех. редактор—В. А. Кобяков.

Сдано в производство 9/II-35 г. Подписано к печати 4/IV-35 г. Формат 62X94^{1/16}
Тираж 2000. Бум. л. 1,125 Печ. л. 2,25. Уч.-авт. 2,1. Знаков в бум. л. 85312. Индекс
Д-н-9. Изд. № 1214. Зак. № 588 Новосибирск. Гипография № 1 ЗСКИК. Упол-
крайлита № А 19 от 9/II-1935 г.

55 АКСА
КОП.

Ц 4 8 7 2

0-06

П. Кучияк

Юскюс-уул

**ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ РАССКАЗ,
ПОСВЯЩЕННЫЙ ГЕРОИЧЕСКОЙ БОРЬБЕ
ОЙРОТСКОГО КОМСОМОЛА
НА ОЙРОТСКОМ ЯЗЫКЕ.**

Обложка худ. А. Туркина

ОГИЗ

НОВОСИБИРСК

1935